

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ GÜVENLİĞİ VE UKRAYNA MESELESİ

Mustafa Nail ALKAN*

Özet

Kuruluşunun temelinde, Avrupa'yı savaşa sürükleyen, dönemin ana enerji kaynakları konumundaki kömür ve çelik kaynakları üzerinde işbirliği oluşturmanın bulunduğu Avrupa Birliği açısından enerji güvenliği meselesi ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirilmektedir. Son dönemlerde petrol, doğal gaz ve nükleer enerjinin ana enerji kaynakları haline dönüşmesi, yenilenemeyen kaynaklar bakımından kendi kendisine yetmekten uzak olan AB'yi dünyanın en büyük enerji ithalatçısı konumuna getirmiştir. En büyük tedarikçisi Rusya olan Avrupalı devletler için Avrasya coğrafyasının istikrarı bu anlamda yaşamsal bir değer taşımaktadır. AB ile Rusya arasındaki enerji nakli noktasında kritik bir pozisyon üstlenen ve boru hatlarına ev sahipliği yapması bakımından AB-Rusya arasındaki karşılıklı enerji bağımlılığının düğüm noktasını oluşturan Ukrayna'nın içinde bulunduğu kriz ortamı AB'nin enerji güvenliği stratejisini yeniden gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluktan hareketle bu çalışmada Ukrayna meselesinin Avrupa Birliği enerji güvenliğine etkisi çok boyutlu olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji güvenliği, enerji nakil hatları, jeopolitik, Ukrayna, Kırım.

Abstract

Concerning the fact that the driving force behind the establishment of the European Union is to guarantee cooperation concerning the main energy resources of the time that brought Europe into war, namely coal and steel, energy security is thought to be an issue of national security in Europe. Since natural gas and nuclear energy has become the fundamental energy resources, the European Union, far from self-sufficiency regarding unrenowable resources, has been the major energy importer of the world. As Russia emerges as the major supplier of the European states, the stability of Eurasia has vital importance for the EU. In this sense, the crisis situation in Ukraine which has a key position in the transportation of energy and plays a key role in energy interdependency between the EU and Russia, makes the EU reconsider its energy security strategy. Building on such necessity,

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, nailalkan@gazi.edu.tr

this paper primarily deals with the impact of Ukrainian crisis on the EU energy security.

Keywords: Energy security, energy transmission lines, geopolitics, Ukraine, Crimea.

Ana enerji kaynağı kullanımı itibariyle simetrik bir dağılıma sahip kömürden asimetrik bir dağılım gösteren petrole dair yaşanan dönüşüm, enerji kaynaklarına erişim meselesini ulusal güvenlik sorunu haline taşımıştır (Sevim, 2013: 13). Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının sınırlılığı, maliyetinin etkin yönetimine ilişkin tereddütler ve petrole ilişkin erişim çabasının yanına doğalgazın gerek maliyet gerekse ekolojik avantajlarının eklenmesiyle birlikte enerjiye erişimin yanında enerji ağının ve bağlantı yollarının güvence altına alınması Avrupa kıtası açısından yaşamsal bir değer atfetmektedir.

Enerji tedarikinin gerçekleştiği ülkelerin coğrafi dağılımı ekseninde şekillenecek güvenlik ve tehdit algılamaları, gelişmişlik düzeyi ele alındığı zaman merkez ve çevre ilişkilerini kaçınılmaz olarak gündeme taşımakta ve özellikle enerjiyi ithal eden devletlerle enerji ihracatçısı ülkeler açısından ulusal çıkar sahalarının farklı boyutlarda tartışıldığı bir düzlem meydana gelmektedir. İşte bu noktada, asgari bir müşterek payda değerlendirilmesi yapıldığında tarafların tüm için kaçınılmaz olarak, bulunabilirlik, erişilebilirlik, sürdürülebilirlik, makul fiyat ve siyasi istikrar arayışları enerji güvenliğinin temel unsurları noktasında öne çıkmaktadır (Çelikpala, 2013: 8).

Talep edilen enerjinin varlığı, enerji yollarının ulaşılabilirliği, makul fiyat ve bu fiyatın siyasi istikrarla süreklilik arz etmesi, serbest piyasa ekonomisine açıklık ve kaynağın kesintisiz olarak temini meseleleri Avrupa Birliği açısından da ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirilmekte ve özellikle son dönemde Avrasya coğrafyasında yaşanan istikrarı tehdit eden olaylar politik söylem bakımından AB'yi yeni bir noktaya itmekte ve bölgede istikrarın yeniden tesisi noktasında özellikle Almanya ve Fransa gibi ülkelere yeni bir rol biçmektedir.

Avrupa kıtasına ilişkin bir enerji ithali zorunluluğu perspektifinin yanında enerji ihraç eden ülkeler açısından da bölgesel kriz senaryolarının olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktır ki, bu bakış açısıyla sadece talep yönlü bir güvenlik sorunsalından değil, arz yönünün de güvenliğinin ve istikrarının önem taşıdığı dev bir enerji koridorundan dem vurmak gerekecektir. Bu noktada gerek Ukrayna gerekse Rusya'nın petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir bölümünü Avrupa pazarına ihraç ettiği değerlendirilmesi yapılacak olursa, AB ile Hazar ve Karadeniz coğrafyası arasında jeo-ekonomik değerlerde karşılıklı bir bağımlılığın belirdiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

AB ve Enerji Güvenliği

İnsan hayatının ve toplumsal yaşamın temel girdisi olarak ele alındığında enerji kavramı, fiziksel ve üretime dayalı tüm etkinliğin kaynağı olarak belirmektedir. Verimliliği daha yüksek olacak enerji alanlarına erişim çabası önce çeşitli icatlarla ardından da yeni bir üretim organizasyonuna dâhil olunmasıyla birlikte şekillenmiştir ki, medeniyetin gelişimi olarak nitelendirilebilecek her aşamanın içerisinde enerjiye dayalı bir ilerlemeci felsefenin bulunduğu açıktır. Kömürün enerji elde etme adına kullanımına rastgelen 18. ve 19. yüzyıl döneminde sanayileşme sürecinde kaydedilen gelişme ele alındığında Birleşik Krallık'ın ulaştığı refah seviyesi diğer Avrupa devletlere de örnek oluşturmuş ve devletler ülkesel yetki sahalalarında bulunan coğrafyalarda kömür araştırma faaliyetlerini hızlandırmışlardır (Kennedy, 2013: 194). Ancak dönemin en önemli enerji kaynağı olarak değerlendirilebilecek kömürün coğrafi dağılımı ele alındığı zaman ortaya çıkan simetrik dağılım, enerji piyasası mantığını oluşturmuş ancak enerji hatlarının güvenliğine ilişkin bir düşünsel zemini lüzumlu kılmamıştır.

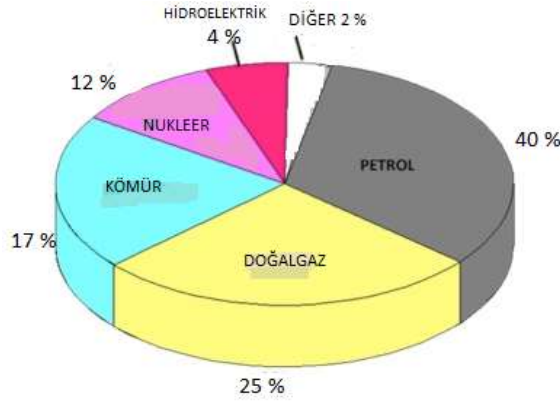
19. yüzyılın sonlarına doğru içten yanmalı motorun icadı üzerine kömür yerini petrole bırakmaya başlamıştır ki, sıvı yakıtlı motorlara yönelim ile birlikte petrolün önemi artmış ve asimetrik dağılım gösteren bir enerji kaynağının getirdiği rekabet düzeyi kömürden farklı olarak iki tip arayış sonucunu doğurmuştur. Odaklanılan ilk arayış petrolün kaynağına ilişkin olmuşken, ikinci ve gelinen noktada temel husus petrole güvenli şekilde ulaşımın nasıl sağlanacağı ve petrolün Avrupa'ya düzenli sevkiyatının nasıl gerçekteleceği temellerinde kimlik bulmuştur. Önce İngiltere'nin ardından da Almanya'nın Ortadoğu petrolüne yönelme çabası gerek Basra Körfezi gerekse İran bölgesinde petrol üretimine ilişkin bir canlanma ve rekabet ortamı yaratmıştır (Sevim, 2013: 14).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'nın ana enerji kaynağı olarak öne çıkan petrol gerek sivil gerekse askeri nitelik taşıyan tüm araçlarda kullanılmaya başlanmış ve sanayileşme safhasının tartışmasız en güçlü sağlayıcısı olmuştur. Konu Avrupa açısından değerlendirildiğinde, kömürden petrole yönelim süreci ele alındığı zaman kıtaya özgü simetrik bir dağılım yerini asimetrik bir kaynağa bırakmıştır ki, kıta Avrupası'nda yeteri kadar petrol kaynağının bulunmaması zorunlu bir ithalat sürecini başlatmıştır (Montgomery, 2014: 29). İthalat rejimine ilişkin döneme dair temel algı sadece parasal bir pazarlık sürecini işaret etmemektedir, bilakis tüm ürünlere dair bir transfer süreci sorununun varlığı açık olarak ticaret yollarının güvenliği boyutunu gündeme taşımıştır. Bu noktada sadece petrole uzanan yolun güvenliği değil petrolün çıkarıldığı bölgelerin de istikrarlı bir arz kabiliyetine sahip olması büyük önem taşımaktadır. Enerji güvenliği ölçütü ele alındığı zaman sanayileşme yolunda mesafe alan devletlerin önünde iki yol belirmiştir ki, devletler İkinci Dünya Savaşı'na kadar enerji yollarının gü-

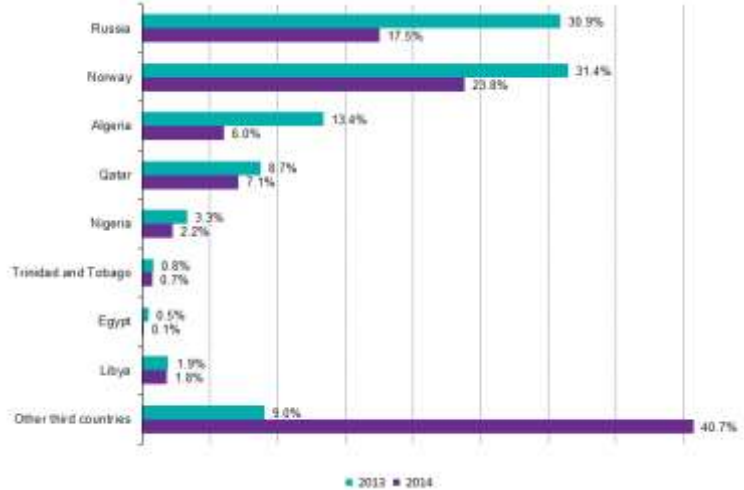
venliğini sağlamak yerine enerji arz eden alanları ele geçirme stratejisini tercih etmişlerdir.

Enerji jeopolitiği olarak adlandırılabilir, arzın başladığı yer, hinterland, ulaşım kanalları ve nihai talep noktaları dikkate alındığı vakit, petrolün zaman içerisinde reel bir güç kaynağı olmanın yanında stratejik bir baskı aracı olarak değerlendirilebileceği ve büyük güçlerin elinde bir silah olarak da değerlendirilebileceği bir ekonomik boyut öne çıkmıştır (Sevim, 2013: 16). Gerek 19. gerekse 20. yüzyıla ilişkin büyük çatışma sahalarının zemini enerji odaklı oluşu Avrupa devletlerini çeşitli ittifak projeleri geliştirmeye itmiştir ki, çalışmamızın ana aktörlerinden olan Avrupa Birliği sürecinin de altında enerjiye dayalı bir eko-politik felsefe birlikteliği yatmaktadır. Önce kömür ve çelik ittifakı ardında da ekonomik ve siyasi temelli birliktelik olgusu enerji güvenliği açısından da ortak hareket şemasını zorunlu kılmıştır (Geden, 2008: 24). Petrole erişim odaklı bir jeopolitik anlayışın şekillendiği bir perspektifte enerji çeşitlendirme stratejisi ekonomik ölçekli baskı araçlarını dengelemek açısından bir zorunluluk olarak belirmiştir ki, petrol ve kömürün yanına yakın dönem itibarıyla doğalgaz ve nükleer enerjinin eklenmesi dışa bağımlı bir enerji temini ihtiyacını minimize etmek amaçlı hamlelerdir (Yılmaz, 2012: 577-582).

Küresel ekonomik sistemin temel aktörlerinden olan AB ekonomisinin işleyişini sağlama noktasında temel girdi olarak beliren enerji kullanımının % 40'lık kısmını petrolün, % 25'ini doğalgazın, % 17'sini kömür, % 12'sini nükleer güç ve % 4'ünü hidroelektrik santrallerinin oluşturduğu değerlendirildiğinde (BP Statistical Review of World Energy, 2014). Uluslararası piyasalardan kaynaklı enerji temin zorunluluğunun AB'yi söylem bazında da etkilediği ve konjoktüre uygun bir dil geliştirme gereksiniminin doğduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu istatistiki veriler AB ekonomisinin dış piyasalara ne denli bağımlı olduğu gerçeğini ortaya koymakta ve enerjinin ithal edildiği bölgelerle birlikte ele alındığı vakit AB ekonomisinin siyasi istikrarsızlıklar karşısında ne denli kırılgan bir zemin üzerine bina edildiği savı güçlenmektedir.

Sanayileşme konusunda öncülüğü üstlenen Avrupa bölgesinin fosil kaynaklar noktasında kendine yetmekten oldukça uzak bir coğrafi zemini olduğu düşünöldüğünde, hiçbir AB üyesi devletin dünya ölçeğinde % 1'den daha fazla bir doğal gaz ya da petrol kaynağına sahip olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Avrupa'da sadece Kuzey Avrupa kıta sahanlığı ve Kuzey Denizi'nde petrol yatakları bulunmaktadır ki, bu yatakların hacmi Avrupa kıtasının sanayi tüketimi için yeterli olmamaktadır (Agenda 2000, For a Stronger and Widen Union, 2014). Dünyanın en büyük enerji ithalatçısı konumunda bulunan AB'nin enerjide dışa bağımlılık oranının % 55 seviyelerinde bulunmaktadır ki, konumuzun da temelini oluşturacak şekilde bu bağımlılık vurgusunda petrolün %84'ü, doğalgazın %64'ü ithal edilmektedir. Mevzubahis ithalat rejiminin Hazar Havzası, Rusya, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Kuzey Denizi tandanslı olduğu da hesaba katıldığında AB'nin enerji güvenliği stratejisinin temelinde Hazar coğrafyası ve Rusya ile olan diyalogunun ne denli önem taşıdığı net bir şekilde gözler önüne serilmektedir. işte bu minvalde Ukrayna, Rusya ve Kırım odaklı kriz senaryoları AB'nin gelecek projeksiyonu dahilinde strateji geliştirmekle yükümlü olduğu sorun sahalarıdır (EU-28 Imports of Natural Gas - Percentage of Extra-EU Imports by Country of Origin, 2014).

Enerji kaynak alanları ve aktarım hatlarının güvenliğinin bu denli önem arz ettiği mevcut konjonktürde AB yaşanabilecek olası politik krizlerden doğrudan etkilenmemek adına, şüphesiz büyük sanayi gruplarının da desteği ve talebiyle, tedarikçi sayısını artırma yolunu tercih etmektedir. Bu noktada tek bir aktöre bağlı kalmama çabası Hazar ve Rusya hinterlandının yanında Kuzey Afrika ve Ortadoğu pazarına da AB'yi yakınlaştırmıştır. Alan genişletme çabasının yanında yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim çabasının arttığını da belirtmek yerinde olacaktır ki, özellikle Almanya, İsveç ve Belçika gibi sanayileşmiş ölkelerin nükleer santralden elektrik ener-

jisi üretimini azaltmaya yönelik kararları petrol ve doğalgaza yönelik istikameti tekrar kuvvetlendirmiştir (AB Nükleer Güvenlik Düzenlemelerini Sıkılaştırıyor, 2014). Üstelik nükleer reaktörler vasıtasıyla enerji üretimi sürecinde yakıt temini noktasında kullanılan uranyumun bölge dışından temin edildiğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Enerji politikaları kapsamında AB nezdinde ortak bir tutum ortaya konulamaması ve dahası ortak bir politika oluşturulamaması Birliğin enerjiye ulaşma ve enerji güvenliğinin sağlanması noktasında temel açmazlarından birini oluşturmaktadır. Bu konuya ilişkin somut adımlardan en önemlisi Lizbon Antlaşması'nda atılmıştır. Antlaşmanın 194. maddesi çerçevesinde, AB'nin enerji politikası, birlik üyeleri arasındaki dayanışma ruhunun takip edilmesi, iç pazarın işleyişi ve çevrenin korunması perspektifi doğrultusunda belirli amaçlar ortaya konulmuştur.

- Enerji pazarlarının düzenli ve rekabetçi şekilde işleyişini sağlamak,
- Birlik içerisinde alınacak tedbirler ile enerji arzına ilişkin güvenliği sağlamak,
- Enerji ağlarının ara bağlantılarını teşvik etmek,
- Enerji verimliliği çerçevesinde yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmek.

Lizbon sürecine paralel olarak, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'nin Birliğin enerji politikasının sürdürülebilir hale getirilmesi ve ortak bir tutum adına gerekli tedbirleri alması adına kararlar alınmıştır ki, bu noktada sosyal adaletin sağlanması ve sağlıklı çevre yönetimi amacından sapmamak adına atılacak tüm adımların Ekonomik ve Sosyal Komiteye danışılması gerekliliğinde hemfikir olunmuştur (Lizbon Antlaşması md. 194). 2007 yılında ortaya konulan Avrupa Birliği'nin 2030 Enerji ve İklim hedefleri dikkate alındığında, üye devletlerin alternatif enerji üretimi konusundaki serbestilerinin korunması, ancak yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin teşviklerin artırılması ve rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisinin bu sektörde de egemen olması temel amaç olarak öne çıkmaktadır.

Avrupa Enerji ve İklim Hedefleri dâhilinde, yenilenebilir enerji payının % 20 oranında artması planlanmıştır (AB, 2020 İklim ve Enerji Hedeflerini Yakalama Yolunda İlerliyor, 2014). Ancak Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında oluşabilecek bir haksız rekabet ortamı sorunu vuku bulmuştur ki, özellikle İtalya ve Polonya ittifakı ile Almanya - Fransa ikilisi arasında temel bir mesele şekillenmektedir. Almanya ve Fransa'nın AB organları nezdinden bağlayıcı karar aldırma çabası karşısında, İngiltere, Hollanda ve Polonya emisyonun azaltılmasında yenilenebilir enerji kullanımı yerine nükleer enerji önerisinde bulunmuşlardır. Öte yandan Birliğin yeni üyeleri karbon yakıtların tersine masraflı olan yenilenebilir enerjide bağlayıcı hedefler getirilmesinin ekonomilerini olumsuz etkilemesinden kaygı duymaktadırlar (8-9 Mart 2007, Avrupa Konseyi Bahar Zirvesi'nde Temel Kaygı Sahaları, 2007).

Üye ÷lkeler arasındaki bu fikir ayrılığının temel olarak iki sebebi bulunmaktadır. Öncelikle İngiltere, İsveç, Danimarka ve Hollanda gibi ÷lkeler kendi egemen yetkilerini kullandıkları coğrafyalarda gaz ve düşük oranlı petrol barındırmaktadırlar ki, bu kaynakların kullanımının riske edilmesini istememektedirler. Polonya ve Macaristan'da ise kömür endüstrisi oldukça kökleşmiştir ve bu kaynaklardan feragat Orta ve Doğu Avrupa ÷lkeleri için can yakıcı bir nitelik arz etmektedir.

Bahsi geçen ve özellikle dışa bağımlılığın yanında eski teknoloji ile enerji üretiminde ekonomik avantajlar sebebiyle ısrar eden orta ve doğu Avrupa ÷lkeleri açısından Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak öncelikli hedef olarak saptanmaktadır. Özellikle çalışmamızda da işaret ettiğimiz haliyle bu denli kırılğan bir siyasi zeminde Rusya ve hinterlandındaki ÷lkeler ile meydana gelebilecek bir siyasi kriz anında bu ÷lkelerin enerji krizi içerisine sürüklenmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Bu tip durumlarda Rusya ile AB'nin merkezi ÷lkeleri politik bir uyuşmazlık içerisine düştüklerinde Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan gibi ÷lkeler saf belirlemek noktasında büyük bir çelişki içerisine düşmektedirler. AB içerisinde yaşanabilecek bu tip bir politik açmazın önlenmesi adına bahsi geçen ÷lkelerde nükleer enerjiye yönelmek ve nükleer santrallerin ön plana çıkması gündeme gelmektedir ki, böyle bir strateji zaten Almanya, Avusturya, Belçika ve Lüksemburg gibi batı Avrupa ÷lkelerinde ÷lkesel kamuoyunda oluşan baskılar sebebiyle mümkün görünmemektedir (Baumann, 2011: 14-15).

Avrupa'da devletin enerji alanından büyük oranda çekilmiş olması ve özellikle enerji üretiminde özel sektörün büyük oranlı bir paya sahip oluşu, ortak bir karar alma sürecinde siyasi mekanizmaları tıkamakta ve bu bakımdan serbest piyasanın ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da müdahalesi dahilinde yönetim süreci neticesinde bir enerji siyaseti şekillenmektedir. Üretim ve transfer mekanizmalarındaki güçlü enerji şirketleri Avrupa Birliği karar mekanizmalarının bağlayıcı olmayan stratejilerini benimsemek durumunda olmadıkları için AB Komisyonu ve Konsey bu alanlarda yumuşak bir geçişle ortak söylem zemini oluşturma gayesindedir (Geden, 2008: 36). Bu noktada ortak politikanın belireceği alan, enerji alanındaki ekonomik işbirliğinden ziyade Avrupa ortak enerji politikasına vücut verecek enerji yollarını korunması, enerji güvenliği ve arz yollarının riske edilmemesi adına ortak bir siyaset söylemi geliştirilmesi şeklinde yeni bir platforma taşınmaktadır.

Ukrayna Krizi ve AB Enerji Güvenliği

Enerji kaynak alanları ve aktarım hatlarının güvenliği açısından AB'nin doğalgaz ve petrol tedarik ettiği bölgelerde yaşanan jeopolitik pozisyon değişikliklerine ve olası kriz senaryolarına ilişkin önemli bir duyarlılık içerisinde bulunduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. AB'nin ihtiyaç duyduğu petrolün % 35'ini, doğalgazın ise %30'unu Rusya'dan ithal etmektedir ki,

Avrasya coğrafyasının istikrarı bu anlamda Avrupalı devletler için yaşamsal bir değer taşımaktadır. Rusya'nın üretim teknolojisinin, boru hatları ve deniz ikmal yollarıyla Avrupa pazarına ulaşım sorunu yaşamamasının getirdiği avantajlar, coğrafyasındaki devletlerle kıyaslandığı zaman enerji ihracatından pastanın büyük payına sahip olması neticesini doğurmaktadır.

Enerji ihracatı stratejisi üzerine kurduğu büyüme trendinin politik sahada da meyvelerini toplamak isteyen Rusya uluslararası sistemin Batı merkezli tek kutuplu yapısına itiraz etmekte ve Putin ile birlikte çok kutuplu ve bölgesel aktörlerin de önemli roller üstlendiği yeni bir sistem inşasını talep etmektedir. Gerek Bağımsız Devletler Topluluğu ve Şangay İşbirliği Örgütü girişimleri gerek Avrasya Ekonomik Topluluğu çabası gerekse 2015 ile birlikte şekillenecek gümrük birliği temelli Avrasya Birliği, Moskova yönetiminin ekonomik ve siyasi bir blok oluşturma çalışmalarıdır (The Euroasian Union The Other EU, 2014). Bu noktada enerji politikaları üretilirken bir tekel noktasına doğru uzanan Rusya'nın yer almadığı bir strateji geliştirme çabası Avrupa Birliği açısından kifayetsiz kalacaktır.

Rusya'nın sadece ulusal yetki sahasında kalan alanlar ile sınırlı kalmayan ve büyük abi rolüne büründüğü coğrafyalarda da hüküm süren yönlendirme çabası Avrupa kıtasına açılan kapı olan Ukrayna açısından da büyük önem arz etmektedir. Turuncu Devrim'in etkisiyle özellikle 2005 - 2010 döneminde Batı yanlısı bir politik tutum izleyen Ukrayna'da Victor Yanukoviç'in 2010 seçimlerini kazanmasının ardından Rusya yanlısı bir siyasi tavır belirginlik kazanmıştır. Rusya etkisinin açıkça hissedilmeye başlandığı Ukrayna'da, süresi 2017 yılında dolacak olan Kırım askeri üssündeki Rus varlığının süresi 25 yıl daha uzatılmış ve takip eden dönemde Ukrayna ile Rusya arasında serbest ticaret antlaşması imzalanmıştır.

Ukrayna ile NATO arasındaki ilişkiler zayıflarken, ticaret kapısı olarak belirginlik kazanan AB ile olan diyalog kuvvetlendirilmiş, 2009 yılında başlatılan Eastern Partnership çerçevesinde AB - Ukrayna ilişkileri ekonomik temelli olarak gelişmeye devam etmiştir. AB karar alıcılarının Ukrayna'yı Rusya etkisinden uzaklaştırmak -en azından enerji koridorunun zarar görmesini engellemek- ve ekonomik diyalogu güçlendirmek adına ortaya koyduğu "Ortaklık ve Kapsamlı Serbest Ticaret Antlaşması" ekseninde geliştirilen müzakere süreci Rusya'nın tepkisine neden olmuştur ve Rusya bu tip bir protokolün kendi ekonomik çıkarlarına zarar vereceği gerekçesiyle olası bir imza durumunda Ukrayna'ya olan doğalgaz sevkiyatını keseceğini beyan etmiştir.

Brüksel ile Kiev arasındaki müzakere süreci Rusya'nın tehdidine rağmen devam etmiş ve 29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius Zirvesi'nde metnin imzalanması kararı alınmıştır. Ancak AB'nin antlaşma metninin imzalanması için Turuncu Devrim'in sembol ismi olan Yulia Timeşenko'nun serbest bırakılmasını şart koşması ve Ukrayna'nın da imza sonrası Rusya'nın tutumundan kaynaklı oluşacak zararının telafisi için on milyar dolarlık bir yar-

dım talebinde bulunması müzakere ve antlaşma sürecini tıkamıştır (Fisher, 2014a). Sürecin tıkanması noktasında Kiev’de Batı yanlısı grup yoğun gösteriler düzenlemiş ve Yanukoviç’i Rusya yanlısı korkak bir tutum sergilemekle suçlamıştır (Fisher, 2014b).

AB ile olan ortaklık sürecinin tıkanması ve enerji koridorunda bir soru işaretinin ortaya çıkmasından hemen sonra Ukrayna Rusya ile olan diyalogunu kuvvetlendirmiş ve 17 Aralık 2013’te 15 milyar dolarlık büyük bir yardım antlaşması imza edilmiştir. Rusya ile yaşanan bu yakınlaşmanın ardından başta Kiev olmak üzere Ukrayna’nın bir çok şehrinde Rusya ve Yanukoviç karşıtı gösteriler düzenlenmiş ve bu gösterilerin önüne geçebilmek adına, gösteri yürüyüşü ve haberleşme hakkını büyük ölçüde kısıtlayan bir takım kanunların çıkarılmasıyla bu defa Washington insan haklarının ihlali gerekçesiyle sürece dâhil olmuş ve Yanukoviç üzerindeki baskılar artmıştır.

Batı yanlısı grubun, AB lobi çevrelerinin ve ABD dış politika uygulayıcılarının baskısı üzerine Yanukoviç 21 Şubat 2014’te ülkeyi terk etmiş ve erken seçim kararı alınmıştır. Seçimlerin yapılacağı 25 Mayıs 2014 tarihine kadar AB ile müzakerelerin tekrar başlatılması gerektiğini düşünen geçici bir hükümet oluşturulmuştur. Moskova yönetimi yaşanan bu yönetim değişikliğini darbe olarak tanımlamış ve geçici hükümeti tanımayacağını beyan ederek, Ukrayna’ya verdiği doğalgazda büyük ölçekli bir fiyat artırımına gitmiştir. Buna karşılık AB çevreleri ve ABD geçici kabineyi tanımış ve ekonomik destek sözü vermiştir.

Rusya’nın bu tepkisi sadece diplomatik ölçekte kalmamış, 2014 yılının Mart ayıyla birlikte bu defa ülkede Rusya yanlısı gösteriler başlamış ve Rusya bu gösterileri desteklediğini açık bir şekilde beyan etmiştir. Ukrayna’nın geçici hükümetinin bu gösterileri sert bir şekilde bastırması ve göstericileri terörist olarak ilan etmesi üzerine Rusya, ülkede yaşayan Ruslara ve Rusça konuşan halka zarar verilmesi durumunda ülkeye müdahale edeceğini açıklamıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken halkın çoğunluğunu Ruslar’ın oluşturduğu Kırım 16 Mart 2014 tarihinde bağımsızlık adına bir referandum düzenleme kararı almış ve halkoylaması neticesinde bağımsızlığını ilan etmiştir (Kalabalık, 2014).

Kırım parlamentosunun bağımsızlığın hemen ardından Rusya’ya bağlanma kararı alması ve Rusya’nın da bu kararı uygun bularak Kırım’ı ilhak etmesine paralel olarak Kiev ile Moskova arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiş, Ukrayna’nın doğusunda bulunan Harkiv, Luhansk ve Donetsk şehirlerinde Rusya’nın desteklediği çok sayıda bağımsızlık yanlısı gösteri düzenlenmiştir (Fisher, 2014b). Bu gösteriler esnasında çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş ve Kiev yönetimi ile çok sayıda Ukrayna vatandaşı karşı karşıya gelmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken AB ve ABD bazı Ukrayna ve Rus vatandaşlarına bireysel yaptırım uygulamayı tercih etmiş ve topyekün bir ekonomik yaptırım paketi ortaya konulamamıştır.

AB ile Rusya'nın ticaret hacminin yıllık 330 milyar dolar civarında olduğu değerlendirilmesi yapıldığında (Uluslararası Ekonomik Göstergeler Raporu, 2013: 107), sadece enerji açısından değil genel ekonomik parametreler bağlamında da karşılıklı bağımlılığın boyutları ortaya çıkmaktadır ki, bu rakamlar AB ile ABD'nin ortak bir tutum sergilemesini zorlaştırmaktadır. Üstelik, Polonya, Litvanya, Letonya ve Estonya sadece ekonomik bakımdan değil siyasi anlamda da Rusya ile olan diyalogları ve coğrafi olarak da yakınlıkları sebebiyle bir tehdit algılaması içerisinde olduklarını çeşitli platformlarda beyan etmiş ve AB'nin iç karar prosedüründe de pürüzler oluşmasına sebebiyet vermişlerdir.

Geçici hükümetin nezaretinde 25 Mayıs 2014 tarihinde yapılan seçimleri Batı yanlısı olarak değerlendirilen Petro Poroşenko kazanmış; ancak Kırım'da ve ülkenin doğu şehirlerinin büyük bir kısmında seçimler gerçekleştirilememiştir. Seçimlerin ardından Rusya Ukrayna'nın doğusundaki askeri tatbikatları durdurmuş ve bölgedeki askerilerini geri çekmiştir. Rusya, Poroşenko hükümetini tanımış, siyasi ve ekonomik müzakereler için yeşil ışık yakmıştır. Ancak bu olumlu gelişmeler seyrederken AB ile Ukrayna arasında 28 Haziran 2014 tarihinde serbest ticaret antlaşmasının imzalanması Rusya ile normalleşme eğilimi gösteren ilişkilerde yeniden çözülmeye sebep olmuş ve Moskova Ukrayna'ya olan doğalgaz akışını yeniden kesmiştir.

Rusya ile yeniden kopan ilişkilerin tesisi adına AB, Ukrayna ile olan serbest ticaret antlaşmasını bir yıllığına askıya aldığı açıklamıştır; ancak Rusya'nın Ukrayna'dan 4,5 milyar dolarlık doğalgaz borcunu talep etmesiyle birlikte Ukrayna ekonomik kriz ve doğalgaz sorunu ile tekrar yüzleşmiştir. Bu noktada AB'den destek bekleyen Ukrayna istediği ekonomik ve siyasi desteği görememiş, üstelik AB'nin de tıpkı Irak krizinde olduğu gibi ortak bir dış politika geliştiremediği net bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Ukrayna'nın Avrasya koridorunda jeostratejik açıdan önemli konumu ve AB ile Rusya arasındaki enerji nakli noktasında üstlendiği kritik pozisyon ele alındığı zaman, AB - Rusya arasındaki karşılıklı enerji bağımlılığının düğüm noktasını Ukrayna oluşturmaktadır. Almanya, Fransa ve İtalya'nın Rusya ile olan büyük ticaret hacmi, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya ve Estonya'nın ise Rusya ile olan gerek kültürel ve siyasi gerekse ekonomik ilişkileri Ukrayna krizi ile bir kez daha tartıya çıkmıştır. AB ülkelerinin çeşitli sebeplerle Rusya ile olan ilişkilerine zarar vermek istememeleri Ukrayna'nın kriz boyunca bölgede yalnız kalmasına ve sadece diplomatik temenniler noktasında Brüksel'i yanında görmesine neden olmuştur.

5 Eylül 2014 tarihinde yapılan ateşkes sürecine doğrudan taraf olan AB bu sürecin devamından yanadır ve gelinen noktada Rusya'nın Kırım'daki ilhak süreci devam etmektedir. Kırım'ın açık bir şekilde ilhakı Karadeniz ve Hazar Denizi havzalarındaki enerji projelerinin siyasi ve güvenlik risklerini

artırmak suretiyle enerji işbirliğine önemli bir darbe vurmayı sürdürmektedir (Rukomeda, 2014). Tüm bunlara rağmen, enerji akışının devamı adına Ukrayna ülkenin doğu ve güney bölgelerinde ayrılıkçı hareketlere bölgesel özerklikler vereceğini açıklamış ve ağır suçlar işlemeyen siyasi tutukluların serbest bırakılacağını açıklamıştır.

Sonuç

Avrupa Birliği tükettiği enerjinin % 52'sini ithal eden bir sanayi devi konumundadır. Bu ithalat hacminin % 55'ini petrol, % 35'ini ise doğalgaz oluşturmaktadır ki, bu enerji kaynaklarının taşınmasında deniz yolları ve boru hatlarının büyük önemi bulunmaktadır. Bu noktada AB karar alma mekanizmaları enerji arzına ilişkin üye devletleri kısıtlayıcı tedbirler almaktan imtina etmekte ve serbest piyasa sürecine bağlı olarak enerji nakil süreçlerini özel sektörün inisiyatifine bırakmaktadırlar. Bu tercihin AB açısından enerji arzına ilişkin çeşitlilik yaratmak ve yeni enerji sahalarının rekabetçi bir ortam dahilinde açılmasını sağlamak amaçlı olduğu belirtilebilir. AB'nin uzun zamandır gerçekleştirmeyi planladığı enerji kaynaklarını ve nakil yollarını çeşitlendirme planının altında ise şüphesiz Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması çabası yatmaktadır.

Rusya'nın sahip olduğu petrol ve özellikle doğalgaz kaynaklarına doğrudan bağımlı bir kalkınma modeli inşa eden Avrupa Birliği üyesi çok sayıda devlet açısından boru hatlarına ev sahipliği yapan Ukrayna'nın ne denli stratejik bir öneme sahip olduğu açıktır. Bu minvalde sadece Ukrayna değil, Moldova ve Gürcistan'ın da jeopolitik konumları AB açısından çeşitli ittifak projeleri çerçevesinde defalarca vurgulanmıştır. İşte bu noktada daha önce Gürcistan ve Moldova konularında baskıcı tavrını net bir şekilde ortaya koyan Rusya'nın radikal bir karar ile Kırım'ı ilhaki ve bağımsızlığını kazandığı günden beri siyasi istikrarı bir türlü yakalayamayan Ukrayna'nın içinde bulunduğu kriz ortamı AB'nin enerji güvenliği stratejisini yeniden gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır.

Avrupa Komisyonu enerji stratejisini iyileştirmek ve birliğe üye ülkeler arasında karşılıklı güven olgusunu yeniden tesis etmek adına Haziran 2014'te bir araya gelmiştir. Toplantının gündemini işgal eden temel husus AB enerji politikasının üye devletlerin ulusal çıkarları dahilinde mi yoksa birliğin ortak politika alanına dahil edilerek mi çözüleceği olmuştur. Ukrayna krizi ve Kırım'ın ilhaki olaylarında bir çok AB üyesi devletin Rusya karşısında risk almaktan kaçınan bir stratejiyi tercih ettikleri değerlendirildiğinde, AB 2030 enerji ve çevre hedefleri dahilinde uzun vadeli ortak politika yaratma yolunu seçmiştir.

Bu süreç iç pazarın tamamlanmasının önemli bir aşaması olarak değerlendirilmekte ve üye devletlere takip eden on beş yıllık süreç içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim hususunda bir süre kazandırmaktadır. Bu noktada Birliğe üye olan devletlerden temel beklenti, enerji arz ve

nakil yollarının güvenliği konusunda alınan ortak kararlara uyumlu bir yaklaşım sergilemeleri adına dışa bağımlılıklarını mümkün olduğunca en aza indirmeleri ve ülke içinde oluşturulabilecek yeni enerji yatırım alanları kurgulamak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Rekabet ortamını artırıcı tedbirlerde direnme kararı alan AB, ekonomik, kültürel ve tarihsel bağlantıları da dikkate alarak hiçbir üye ülkeyi zorlamadan tıpkı Ortak Pazar ve Gümrük Birliği süreçlerinde benimsediği spill over sürecini enerji alanına da kaydırmayı öngörmektedir. Arz güvenliği ve düşük maliyetin yanında siyasi istikrarın ve neticede arz istikrarının bölge açısından önemini özellikle ekonomik kriz dönemlerinde çok daha net bir şekilde hisseden Birlik üyesi devletler, uzun vadeli çıkarlarını örtüş-türebilmek adına Kırım'da ise realist bir tavizi göze almış görünmektedirler.

KAYNAKÇA

- BAUMANN Florian (2011). *Between Conflict and Convergence: The EU Member States and the Quest for a Common External Energy Policy*, München, 2011.
- ÇELİKPALA Mithat (2013). *Enerji Güvenliği NATO'nun Yeni Tehdit Algısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- FISHER Max, "What is the Ukraine Crisis?", <http://www.vox.com/cards/ukraine-everything-you-need-to-know/what-is-the-ukraine-crisis> (Erişim 24.11.2014).
- FISHER Max, "This all started with the Euromaidan protests, right? What's that?", <http://www.vox.com/cards/ukraine-everything-you-need-to-know/this-all-started-with-euromaiden-protests> (Erişim 24.11.2014).
- FISHER Max, "Why is Russia so obsessed with Ukraine?", <http://www.vox.com/cards/ukraine-everything-you-need-to-know/why-is-russia-so-obsessed-with-ukraine> (Erişim 24.11.2014).
- GEDEN Oliver (2008). *Die Energie und Klimapolitik der Europäischen Union*, Baden-Baden.
- KALABALIK Abdullah Aydoğan, "Kırım'a Rus Müdahalesinin Gerekçeleri", <http://setav.org/tr/kirima-rus-mudahalesinin-gerekceleri/yorum/14524> (Erişim 27.11.2014).
- KENNEDY Paul (2013). *Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- MONTGOMERY Scott (2014). *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler*, Çev. Evra Günhan Şenol, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

- RUKOMEDA Roman, "Russia as the biggest risk for energy security in East Europe", http://hazar.org/analizdetail/analiz/russia_as_the_biggest_risk_for_energy_security_in_east_europe_667.aspx (Erişim 19.11.2014)
- SEVİM Cenk (2013). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- YILMAZ Sait (2012). *"Jeopolitik ve Jeostrateji"*, ed. Ümit Özdağ, 21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi, Kripto Yayınları, Ankara.
- Uluslararası Ekonomik Göstergeler Raporu, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2013.
- "BP Statistical Review of World Energy", http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf, (Erişim 16.11.2014)
- "Agenda 2000, For a Stronger and Widen Union", http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf (Erişim 20.11.2014)
- "EU-28 Imports of Natural Gas - Percentage of Extra-EU Imports by Country of Origin" http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/File:EU-28_imports_of_natural_gas_-_percentage_of_extra-EU_imports_by_country_of_origin.png (Erişim 21.11.2014)
- "AB Nükleer Güvenlik Düzenlemelerini Sıkılaştırıyor", <http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/ab-nukleer-guvenlik-duzenlemelerinisikilastiriyor-029799> (Erişim 17.11.2014).
- <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-the-functioning-of-the-european-union-and-comments/part-3-union-policies-and-internal-actions/title-xxi-energy/485-article-194.html> (Erişim 23.11.2014)
- "AB, 2020 İklim ve Enerji Hedeflerini Yakalama Yolunda İlerliyor", <http://www.euractiv.com.tr/91/article/ab-2020-iklim-ve-enerji-hedeflerini-yakalama-yolunda-ilerliyor-030478> (Erişim 20.11.2014)
- "8-9 Mart 2007, Avrupa Konseyi Bahar Zirvesi'nde Temel Kaygı Sahaları", http://bulten.ikv.org.tr/?ust_id=5123&id=5127 (Erişim 23.11.2014)
- "The Euroasian Union The Other EU", The Economist, 23 Ağustos 2014.